

Karasszon Dénes

Derzsy Domokos, az állatorvostan kutatója

Emlékezés születésének centenáriumán

A reformáció és a protestantizmus színre lépése mind az egyetemes, mind a hazai orvostudomány történetében korszaknyitó jelentőségű. Comenius Sárospatakon a 17. században még teljes, négykarú, azaz orvosi fakultással is rendelkező protestáns egyetemről álmodott. Híresek voltak a pataki iskolaorvosok és egészség-tanárok, de orvosként vált híressé a pataki Református Kollégium számos növendéke is. Keresztúry Ferenc a Moszkvai Egyetem orvosi karának lett professzora; dékánja. Másokat, mint Almásy Balogh Pált, Csorba Józsefet, Duka Tivardart, Kováts Mihályt, Szabó Gábort a Magyar Tudományos Akadémia választotta tagjai sorába.

Még az orvosokéhoz képest is kevesebb fény világította meg azoknak emlékét, akik az állatorvoslás terén emelkedtek hírnévre. A sort kétségkívül Szathmáry Király György (1703–1775) nyitja meg, de sárospataki kötődése révén tartjuk számon Czako Kálmán (1843–1895), Nádaskay Béla (1848–1933), Csontos József (1889–1962) nevét és működését.

Közéjük tartozik a száz éve született Derzsy Domokos is, aki Felsőboldogfalván (Udvarhely vm.) látta meg a napvilágot 1914. december 8-án. Szülei a románok elől költöztek Erdélyből Magyarországra, ezért elemi iskoláit Zsákán, középiskoláit Sárospatakon végezte. Nehéz idők voltak ezek. A Kollégium a szégyenletes trianoni békediktátum következtében természetes

vonzáskörzetének jelentős részét – s így növendékeinek javát is – elveszítette.

A középiskolai éveket Derzsy ismeretszerzésre fordította. Tanárai és osztály(iskola) társai egyaránt kedvelték a csavaros eszű, nyakigláb székely góbét. A sikeres érettségi vizsga (1933) után Derzsy – hajlamai, illetve érdeklődése alapján – orvosnak készült, de állatorvos nagybátyja, egyben nevelőapja tanácsára az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be. Itt sem volt rózsás a helyzet. Akkor halt meg a bakteriológia nagyírű professzora, Aujeszky Aladár. A következő évben a főiskola világhírű rektora, Hutyr Ferenc professor hunyt el. Az ő halála után a főiskolát beolvasztották a m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe. „A fúzió felemelkedés, s nem lefokozás” – ez volt a kiadott jelszó, mégis kilenc tanszék (köztük a bakteriológiai) önállósága szűnt meg; tanszemélyzetüket áthelyezték, nyugdíjba küldték vagy elbocsátották. Tudományunk büszkesége, a világhírű Marek József professzor lemondott klinikájának és tanszékének vezetéséről és minden közéleti szerepléstől visszavonult. Derzsyre a legnagyobb hatást példaképe, Magyary-Kossa Gyula, a gyógyszer- és méregtan professzora gyakorolta, ő mellette már hallgató korában működhetett, de csak famulusként (ún. pikolóként). A létszámstop ugyanis még a „díjtalan gyakoronoki” státust is zárta. A megmaradt tanszékek személyzetének létszámát csupán oktatási feladatok ellátására korlátoz-

ták. Kutatásra sem pénz, sem asszisztencia nem állt rendelkezésre. „Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való.” sóhajtotta Hóseás prófétával (*Hós. 4.6.*), de nem adta fel tervét, hogy tudományos pályára lép. A kezdő kutató számára kitűnő iskolának ígérkezett a nemzetközi híró bakteriológus-immunológus gárdával rendelkező Phylaxia Szérumtermelő Rt., ám ott is csak szerződéses álláshoz juthatott. Szerződésének lejártával – immár állatorvos-doktori cím és hatósági állatorvosi (ún. tiszt) vizsga birtokában – a visszacsatolt Erdélyben, Gyergyótölgyesen kapott hatósági (ún. járási) állatorvosi állást. Alig néhány hónapot töltött ebben a beosztásban. Amint ugyanis megnyitotta kapuit a Kolozsvári Állategészségügyi Intézet (1940), annak frissen kinevezett igazgatója, Csontos József egyetemi magántanár, pataki öregdiák, rögtön maga mellé vette a nálánál 25 évvel fiatalabb diáktársat.

A hosszú időn át idegen uralom alatt állt Erdély állategészségügyi viszonyai a második világháború dűlása idején már meglehetősen rendezetlenek voltak. Alig találunk olyan fertőző állatbetegséget, amellyel Derzsy ott ne találkozott volna, s amelynek felismerése érdekében ne végzett volna kórbonctani, kórszövettani, bakteriológiai, szerológiai diagnosztikai vizsgálatokat. A háborús helyzet alakulása következtében azonban Erdélyt el kellett hagyniuk (1944). A budapesti Országos Állategészségügyi Intézet munkatársa lett, budapesti tartózkodása azonban az akkori lakásviszonyok következtében megoldhatatlannak látszott. Sem politikai párthoz, sem a szakmai/tudományos körökben kialakult „klikkek” egyikéhez sem tartozott; nem volt hajlandó „négerként”, azaz más neve alatt kutató munkát végezni, így csak Békéscsabán kapott állást a Sanopharm magáncég által indított ún. Békéscsabai Szérumműveknél (1946).

Amikor az újonnan létrejött szérumtermelő magánvállalatokat az államosítással létrehozott Phylaxia Állami Oltóanyagtermelő Intézet bekebelezte (1948), akkor Derzsy újból a Phylaxia állományába került. Oltóanyag termelési tapasztalatait – tudásvagyától hajtva – az Orvostudományi Egyetem Kórbonctani és Kísérletes Rákkutató Intézetében szerzett sejt-tenyésztési ismeretekkel egészítette ki. Nem véletlen, hogy a már akkor „két lábon járó lexikonként” ismert Derzsy Domokos elsőként kapott felkérést az újonnan létrehozott MTA Állategészségügyi Kutató Intézet egyik tudományos munkatársi álláshelyének betöltésére (1950).

A szintén ide helyezett Csontos igazgató vezetése alatt összesen hárman alkották a kutató gárdát. Asszisztencia alig, műszer, felszerelés, kísérleti állat jóformán semmi, könyvtár, külföldi folyóiratok nem álltak rendelkezésre. Külföldi tanulmányútról álmodni sem lehetett. „Koch Róbertnek elég volt egy mikroszkóp nagy felfedezések megtételére” volt a jelszó. Mindent a semmiből kellett megteremtteni.

Derzsy a nehéz feladatokat kedvelte. Atyai barátjaként tisztelt főnöke Csontos József, aki korábban Aujeszky professzor bakteriológiai intézetében volt tanszék-várományos és a baromfi-betegségek egyetemi magántanára, irányította érdeklődését ez – akkor még meglehetősen elhanyagolt szak-ágazat – kutatási feladataira.

Volt tudós, aki kételkedve fogadta az emberek között járványosan terjedő ún. papagájvírus okozta megbetegedésekről szóló híreket. Derzsy kandidátusi disszertációban dolgozta fel az akkor már hivatalosan ornithosisnak nevezett betegség járványtanára és kórjelzésére vonatkozó saját vizsgálatait, hazai adatokkal alátámasztva a megjelent külföldi beszámolók érvényességét. Tudományos fokozat birtokában hamarosan osztályvezetővé lépett elő (1957)

majd Csontos igazgató nyugállományba vonulása (1959) után a Kutatóintézet tudományos igazgatói tisztét is reá ruházták. A kutatóintézet fejlődésében új korszakot nyitó vezetői-, valamint sokoldalú eredeti tudományos kutató munkásságából ezúttal csupán a legnevezetesebbet: parvovírus kutatásait emeljük ki. Ezt azért tartjuk szükségesnek mert életrajzírói erről mindössze annyit közölnek, hogy „munkásságának elévülhetetlen érdeme az ún. libainfluenza oktanának, kórfejlődésének, kórjelzésének, járványtanának tisztázása”. Ennek megértéséhez azonban figyelembe kell vennünk, hogy a „libainfluenza” néven ismert betegséget 1904 óta más és más szerzők más és más elnevezéssel (libapestis, vírus-enteritis, fertőző myocarditis, fertőző hepatitis, ascites, hepato-nephritis) illették, oktana azonban tisztázatlan maradt. A járványosan terjedő, komoly veszteséget okozó betegség vírusos eredetéhez nem fért kétség, a vírus-kimutatási eljárások azonban következetesen negatív eredményre vezettek.

Derzsynek olyan ismeretlen vírust kellett keresnie, amelynek kimutatása nehéz, kórokozó képességének igazolása még nehezebb. A jól ismert vírus-féleségek alapvető tulajdonságainak (méreteinek, molekuláris kémiai és fizikai szerkezetének és biológiai tulajdonságainak, illetve kórokozó képességének) meghatározása egyébként is különleges felszerelést, különleges műszerezettséget és különleges szaktudást igényel. Hát még ha egy ismeretlen vírus kerül gyanúba. A kutatók ugyanis már korábban felismerték, hogy léteznek olyan „vírusok” amelyekhez nem, illetve csak különleges esetekben tartozik betegség. Ezeket „árva” (orphan) vírusoknak nevezték. Közöttük ismertté váltak olyanok, amelyek csatlós- (satellita)-ként csak másik vírushoz kapcsolódva képesek betegséget okozni; másoknak segítő

(helper)-, ill. társ (associated) vírusra van ehhez szükségük. Közülük először is sejtenyészeten egy bizonyos syncytium-képző-, utána egy ún. reo vírust kíséreltek meg felelőssé tenni, míg végül 1973-ban merült föl parvovírus szerepének lehetősége a libainfluenza előidézésében.

A parvo-vírusokat különleges módon, egerek immunrendszere ún. T-sejtjeinek klónozott tenyészetében fedezték fel. A minden addiginál egyszerűbb felépítésű, de hallatlanul széles gazda-spektrumú vírust kicsiny mérete alapján nevezték parvovírusnak. Gazda spektrumuk hallatlanul széles: képesek lehetnek embert, szarvasmarhát, sertést, kutyát, macskát, nyulat, hörcsögöt, menyétet, mosómedvét, patkányt, egeret, csirkét, libát, izeltlábakat fertőzni és bennük akár daganatképződéssel járó betegséget előidézni.

A feladat adva volt. Most vette hasznát Derzsy korábban elsajátított sejtenyészeti ismereteinek. Munkatársával Kisary doktossal együtt dolgozva igazolta libainfluenzában elhullott szárnyasok szervezetében parvovírus jelenlétét. Ekkor indultak meg a részletes molekuláris virológiai vizsgálatok, amelyek kétségkívül bizonyították parvovírus szerepét a libainfluenza előidézésében. Kutatási eredményeit Derzsy sikerrel megvédett MTA doktori értekezésében foglalta össze (1973).

Az elismerés nem maradt el. Mikrobiológiai-, valamint köz-és állategészségügyi szakmai szervezetek, tudományos társaságok, bizottságok választották tagjukká; szakmai és tudományos folyóiratok szerkesztőségük tagjává; címzetes egyetemi tanári cím birtokosa lett. Kitüntetései mellett a legnagyobb elismerésként mégis a Baromfitenyésztők Tudományos Világszervezetének (WPSA) határozatát értékeljük, amelynek értelmében az ún. libainfluenza hivatalos neve a továbbiakban „Derzsy betegségre” változott.

Névadóknak (eponymonknak) lenni az orvos/állatorvostudományban is világhírt jelent. Magyar állatorvosok közül ily módon – Aujeszy Aladár, Köves János és Marek József után – Derzsy Domokos is bevonult az állatorvos-történelembe. Ő maga azonban, sikerei csúcsára érve, más útra lépett. Úgy látszik, központi idegrendszerét valamely alattomos vírus támadhatta meg. Szellemi képességeinek feltartóztathatatlan hanyatlását maga-magán észlve, nem kívánta megvárni azok teljes elvesztését, inkább Sokrates méregpoharát választotta (1975).

Hamvai a budapesti Farkasréti temető MTA parcellájában díszsírhelyen nyugszanak. Emlékére a Magyar Állatorvosi Kamara ez évben immár 22. alkalommal rendezett „Derzsy Napok” címmel tudományos ülést.

Portréjának megrajzolásához érdemes itt felidézni, hogy baráti figyelemmel kísérte e sorok írójának az orvostörténelem birodalmában tett kalandzásait. Egy alkalommal az Országos Közegészségügyi Intézet lépcsőházában történt véletlen találkozásunk alkalmával említette, hogy – amikor még „pikolóként” Magyar-Kossa Gyula professzor könyveit rendezgethette – a '48-as szabadságharc egyik hónapjának orvósának naplója akadt a kezébe. Ajánlotta, keressem meg a Svájcban élő leszármazottakat, hátha őrzik a naplót?

Az ifj. dr. Magyar-Kossa Gyula és felesége következő magyarországi látogatása alkalmával már kezemben volt a „104-ik honvéd zászlóalj főorvosának orvosi naplója”. Írója – mint a Honvéd Levéltár adatai alapján kiderült – Korányi Frigyes volt, akkor még szigorló orvos, később a magyar belgyógyász-iskola megteremtője, aki orvosi működéséért az uralkodótól bárói címet is kapott. A kézírásos *Napló* csatatekerek sebesültjeinek ellátása mellett egy érdekes boncleletet is rögzít: a törvényeséki

orvostan híres professzora: Scheuthauer Gusztáv boncolta ugyanis a homoeopatha orvosok szerint szifilisz eredetre visszavezethető vakságban szenvedő „árvízi hajós”, br. Wesselényi Miklós holttestét. A boncolás során azonban szifiliszre utaló elváltozásokat nem, hanem terjedelmes agytumort ismertek fel, amely a koponyán belül növekedve zavarta, majd akadályozta a látás központjainak működését. A Magyar Orvostörténelmi Társaság vitafórumot szervezett, amelyen elhangzott előadások alapján a magyar ideggyógyászok nesztora, Miskolczi Dezső akadémikus is állást foglalt, és a sokáig elfogadott téves diagnózist elvetve Scheuthauer professzor agytumor kórbonctani diagnózisát hitelesítette.

A *Napló* azóta a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár kincse. Megtalálása – a fentiekben elmondottak szerint – Derzsy Domokosnak is köszönhető.

A híres magyar neurobiológus Apáthy István (1863–1922) mondása szerint „Nagy országok fiaikat, kis országokat fiaik teszik naggyá”. Ugyanez az iskolákra is érvényes: híres iskolák tanáraikat és növendékeiket, híressé vált tanárok és növendékek iskolájukat teszik híressé. Ennek szellemében is javasoljuk, hogy Sárospatak, mint protestáns iskolaváros, köztéri és iskolakerti szobrokkal, emléktáblákkal, utca-, illetve sétány nevekkel örökítse meg híressé vált tanárai és diákja, közöttük az orvostudósok – mint Derzsy Domokos – emlékét.

Koncz Péter

Más lesz a tavasz?

Rachel Carson emlékezete

„Olyan egészségesek vagyunk, amilyen a környezetünk” – vallotta az idén ötven éve elhunyt Rachel Carson, a nemzetközi környezetvédelmi mozgalmakat elindító, 1962-ben megjelent *Néma tavasz* című könyv szerzője. Ő tette fel először azt a kérdést, hogy miért gondoljuk, hogy a környezetbe kiszórt vegyszerek, rovarirtó szerek nem találhatók meg bennünk? Hiszen sejteink abból épülnek fel, amiket megeszünk, megiszunk, és amit belélegzünk.

Rachel Carson (1907. május 27. – 1964. április 14.) amerikai tengerbiológus, ökológus, író volt. Világsikerű vagy inkább világot megrendítő könyvében rámutatott arra, hogy a környezetszennyezés következtében a réti virágok megszűnnek virágozni, az égi madarak pedig megszűnnek dalolni... Ugyanakkor naiv gondolat volna azt hinni, hogy az ember képes kiirtani az életet a Földön. Az élet csírája, ha csak ősbaktériumok formájában is, de a legnagyobb pusztítás után is tovább élne a Földön. Viszont képesek vagyunk annyira tönkretenni saját környezetünket, hogy az élehetetlen legyen számunkra. Saját magunk érdekében kell fölismerni, hogy kizsákmányoló magatartásunkkal az emberiség nem tartható fenn. Márpedig mi végre a világ, ha senki nem tud róla...

A klórozott szénhidrogének (ilyen pl. a DDT) vagy a foszforsav észtereket tartalmazó rovarirtó hatóanyagok (malathion, parathion) megváltoztatják a növények-

ben, az állatokban, de az emberekben is végbemenő életteni folyamatokat; rákot idézhetnek elő – foglalta össze közérthetően Carson. Így ezeket valójában nem rovarirtóknak, hanem „életirtóknak” kellene nevezni. A DDT az Ön véréből is kimutatható. Miért engedjük, hogy ezek a vegyületek szó szerint a velőnkig hatoljanak?

Az 1950-es években úgy gondolták, hogy a technikai fejlődés, az iparosított mezőgazdálkodás mindent megold, és nem látták mindezek káros következményeit. Gond nélkül szórták a rovarölő szereket a nagyobb termés érdekében. Vegyszerrel kezelték a földeket anélkül, hogy tisztában lettek volna azokkal a hatásokkal, amelyekre később Rachel Carson számos példával hívta fel a figyelmet. A tények, tapasztalatok John F. Kennedy elnök figyelmét is felkeltették. Rachel Carson hatására számos szövetségi és állami vizsgálat indult a vegyszerek környezeti és emberi hatásaival kapcsolatban. A Kongresszus 1970-ben létrehozta az Environmental Protection Agency-t. Betiltották a rovarirtó DDT használatát. Törvénybe iktatták a kihalással fenyegetett fajok védelmét így pl. az amerikaiak nemzeti szimbólumának számító fehérfejű rétisasét. Kibontakoztak a nemzetközi környezetvédő mozgalmak. Hat évvel halála után kezdték el ünnepelni a Föld Napját. Szintén neki tulajdonítják, hogy a Montreali Egyezmény előírta az ózonréteget romboló klór és fluor vegyületek kibocsátásának csökkenését.

Egyes rovarok visszaszorítására Rachel Carson szerint is szükség van, főleg ha pl. olyan betegséget terjesztenek, mint a malária. Ez ellen a DDT valóban hatásosnak bizonyult. A DDT azonban nemcsak a maláriaszünyogot öli meg, hanem minden mást is... Carson által javasolt biológiai védekezés ezzel szemben egyrészt olcsóbb, másrészt fajspecifikus, így nem jár együtt a tavak, folyók élővilágának kipusztulásával. A marhák sebfertőződésének visszaszorítását pl. sterilizált hím bagócslárvák szaporításával érték el 1957-ben Floridában. A nőtények ugyanis pázás után terméketlen petéket raktak. Akkoriban kezdték kidolgozni a nőtényrovarok illatanyagait utánzó készítményekre épülő védekezési módszert is, mint pl. a gyümölcslegyek esetében a metil-eugenol használatát, amelyek csapdába csalják a hímrovarokat.

Rachel Carson megváltoztatta a vegyszerekhez, kémiai hatóanyagokhoz való viszonyunkat. Hitte, hogy az embereknek jogában áll tudniuk, hogy mivel szennyezik őket (vagyis saját magukat). Azóta számos intézkedést vezettek be a vegyszerek használatára vonatkozóan, amelyek számunkra ma már nyilvánvalóak. Azóta ugyanakkor számos újabb szennyezés lépett be az életünkbe, amelyek következményeiről sajnos még a tudománynak sincsen teljesen kialakult álláspontja, mégis használjuk őket.

Ide tartozik a génmódosított növények esete, amelyek a természetes kultúrfajokkal kereszteződve baktériumok génjével fertőzhetik meg azok génállományát. A génmódosított növényekben a baktériumok által termelt és a rovarok ellen felhasznált hatóanyagok allergén reakciókat válthatnak ki az emberekben. További újkori és cseppet sem megoldott problémákat vetnek fel a nano-technológiai anyagok, az elektrotechnikai hulladékok, a mezőgaz-

daság globális intenzifikálása, a gyártószektorral együtt a szennyezés áthelyeződése a fejlődő országokba, az újabb generációs antibiotikumok, gyógyszerek folyókba, tavakba ürülése, valamint az özönfajok terjedése.

Mindezek ellen nem akkor kell fellépni, amikor a gazdaságban elég pénz van holmi „úri murira”, a környezet védelemére. Nem, hiszen környezeti, természeti tőke nélkül, vagyis tiszta víz, tiszta levegő és egészséges ember nélkül nincsen semmiféle gazdaság. Miféle gazdaság az, amely rosszul gazdálkodik az ivóvízzel?

A levegő, a víz már nem tisztul magától. Az ember olyannyira beavatkozott az ökoszisztémák működésébe, hogy bizonyos funkciókat azok már nem képesek ellátni. Ezért kellenek pl. víztisztító telepek, levegőszűrő berendezések. Pedig nem az volna a legtisztább víz, ami az égből aláhullva átmosódik a cserszömörccés molyhos tölgyesen és a karszt mezőkön átszűrődve valahol forrásként kibuggyan Ómassa határában? Nem az volna a legtisztább levegő, ami a zempleni kéklő hegykaréjok fái közt nyárestéken végig húzódik a Radvány völgyön át Patak felé? De igen. Csak hagyni kell, hogy a természet elvégezze a munkáját, és ne akarjuk évmilliók tapasztalata helyett jobban csinálni. Nemcsak sokkal olcsóbb, de hatékonyabb is lenne a természetbe fektetni, mintsem drága berendezéseket kiépíteni annak reményében, hogy a víz és a levegő majd attól tisztább lesz. Sajnos nem áll rendelkezésre már mindenhol ez a természetes víztisztító és levegőszűrő berendezés. Ezért van szükség egyrészt ezek mesterséges pótlására másrészt a megmaradt természetközeli ökoszisztémák védelmére.

A NATURA-2000-s területeket vagy a nemzeti parkokat is többek között ezért kellett kijelölni. Azontúl, hogy egy-egy faj elterjedési területét megvédi vagy meg-

őrzik a hagyományos gazdálkodási formákat, a víz- és levegőtisztító természetes be rendezéseket is megvédik. Az M0-s északi összekötő híd ugyan gyönyörű és a közlekedés szempontjából nagy szükség van rá, de vegyük észre azt is, hogy a híd a Duna-Ipoly Nemzeti Park azon része fölött ível át, ahol Budapest ivóvízkinyerő helyei találhatóak. Pedig a Duna menti erdőknek fontos szerepe van a vízbázisok védelmében. A környezetvédelem tehát nem egy mindennel szembemenő jogszabály, amely gátolja az építkezést, hanem segíti a megélhetést, az életet. Banglades vagy New York városa például dollár milliókat költ évente arra, hogy megtartsák a várost övező erdőket, mert felismerték, hogy az erdők működnek a leghatékonyabb víz-tisztítóként!

A környezet- és természetvédelem ma már több, mint vegyszerek „egészségügyi határérték”-en belül tartása, és mosolygós bébi fókák védelme... Mindkettő fontos. De ez utóbbit árnyaljuk is egy kicsit, hogy ne essünk át a ló túloldalára, ne legyünk „méregzöldek”, hanem vállaljuk fel; használjuk a környezetet, tudatosan. Az európai állatvédők miatt Kanada nem adhat

el fókahúst Európának, pedig az inuitok számára a fóka pont olyan, mint nekünk a csirkehús... sok van belőle és népi eledel. Tehát elviekben – korlátozottan – Kanada szerint forgalomba hozható is lehetne. Az információk áradatának ellenére vagy éppen pont azért sajnos sokszor nehéz el igazodni abban, hogy kinek is van igaza. Egy bizonyos, sok faj számára 2015-ben már nem jön el a tavasz. Például azon kihalt állatfajok számára, amelyek éppen az ember miatt tűntek el a Föld színéről. Ilyen pl. az európai őstulok vagy a texasi San Marcos patakban valaha élt elevenszülő fogasponty-féle, a *Gambusia georgei*. Ez a halféle 1996 körül éppen a gyomirtó szerek következtében halt ki...

„A technológia gyorsabban fejlődött, mint a felelősségérzetünk” – írta Rachel Carson. Vegyük észre, hogy mi vesz körül minket, mi van a környékünkben! Árt, vagy éppen használ az egészségemnek? Környezettudatos magatartással, megújuló energiaforrások használatával, energia hatékonysággal, lokális élelmiszerek fogyasztásával, civil mozgalmakban való aktív részvétellel mi is hozzájárulhatunk egy új tavasz építéséhez!

(Szerkesztőségünk a téma iránt érdeklődők figyelmébe ajánlja: Rachel Carson: Néma tavasz. Fordította: Makovecz Benjamin. Második, bővített, javított kiadás. Katalizátor Könyvkiadó, Páty, 2007. ISBN 978-963-86396-4-6)

Bihary Gábor

Esztétikai provokáció

Németh Zoltán költészetéhez közelítve kézenfekvőnek tűnik a provokáció fogalmát beemelni a diskurzusba. A latin eredetű szó szemantikai mezejének nem csak az 'ingerlés', a 'felbujtás', hanem a 'kihívás', 'felhívás' is része, tehát a provokációt úgy értelmezhetjük, mint felszólítást a felülvizsgálatra, a szembenézésre. Németh új verseskötete, a *Kunstkamera* nem csupán a korábbi könyvekből ismert testpoétika folytatása miatt válik provokatív, hanem főleg a *Boldogságtelep, vetélőgépben* (2011) című legutóbbi kötethez képest szembevetendő redukált formavilága miatt. Németh költészetében találunk ugyan példát a visszafogott formákra, mint *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* (2005) címűben, legalább ennyire sajátjának mondhatók a hosszú szabadversek, amelyek helyett a *Kunstkamera* nagyon rövid, egy sortól maximum tizenkilenc sorig terjedő egységekből építkezik, a jellemző terjedelem azonban inkább a három-nyolc sor. A miniatürizált szövegek olvasása kényelmetlen befogadói szituációt teremt, mert megnehezíti az értelemadás művelését azzal, hogy erősen hagyatkozik az olyan, nehezen diszkurzív, tehető fenoménre, mint az elhallgatás és a csönd. Az üres helyek kitöltése lassú olvasás keretében a befogadó feladata marad. A kötet a versfogalmainkat is kérdőre vonja, amennyiben címek helyett csupán négy számjegyből álló jelölések tördelik a szavak tömbjeit, azt az érzést keltve, mintha valamilyen ka-

talógust tartanánk a kezünkben. Kérdéses azonban, hogy határoknak tekinthetők-e a számok, elkülönítik-e a szövegeket, hiszen bizonyos szakaszok esetében erősebbnek mutatkozik a szövegek közötti dialógus, s így képesek magyarázni az önmagában szemlélve néhol túl homályosnak ható sorokat, a kötet egészére nézve mégsem működőképes ez az eljárás, a szövegkorpusz ellenáll az efféle értelemkonstitúciónak. Hol van a versek határa, mi egy vers ebben a kötetben? Több szempontból is kihívás tehát a *Kunstkamera* olvasása.

A paratextusok, főleg a cím, olyan kontextust vonnak a kötet köré, amelyen át a lapidaris versnyelv könnyebben megközelíthető. A címbéli *Kunstkamera* az első orosz állami múzeum neve, amelyet még I. Nagy Péter cár alapított a 18. században Szentpéterváron, s amelynek hatalmas természettudományi-antropológiai állományát kuriózumnak számító módon kiegészíti egy anatómiai gyűjtemény. A cár főlvásárolta Frederik Ruysch holland anatómus deformálódott embriókat, illetve deviáns testi elváltozásokat tartalmazó kollekciónak, a tartósított testek és szövetek a múzeumi térbe kerültek, ahol az orvosi képzés szemléltető eszközei után spektakulár funkciójuk vált meghatározóvá. A borítón a múzeumból származó kihéredett torzókat látunk, spirituszban lebegő, preparált szíami ikreket, akik nem éltek egy percet sem, de összekapcsolódásuk és összezártságuk több száz éves. A Németh-kötetek borító-

ira jellemző intenzív vizuális inger tehát itt is az összetett jelentésháló része. A cím és borító által vont kontextus szerint, vagyis a normalitás áthágásaként kap hangot a születés, az elvetélés, a magzat és az anyai test. A Ruyschnak dedikált könyv ezeknek a felforgató tapasztalatoknak a nyelvi közvetítését vállalja magára. „Három darabban szült: / a belső szerveket, a csontozatot / és az izmokat. / Aztán a varróasztalon / készített magának / egy gyereket.” 7.7.3.3. (12. o.) Az apai test is maternalizálódik, a születés teremtő aktusába vonódik be, az egyik szövegben azt olvassuk, hogy miután az apa elfolytatja világra jött gyermekének vérét, a sajátját ömlesztí át a fiába, „És elkezdődött az élet.” 6.6.3.1. (77. o.) A sötét tónusú kötet a fájdalom típusait járja körbe, jellemző, hogy a születés és halál pontjait viszi színre, a köztük lévő élet vagy törlődik, vagy gyötrellemmel teli állapotként jelenik meg: „Születéskor / rögtön beleszűszott / a négy bilincsbe, láncokba / és fém fejszorítóba, / amelyeket anyja tartott / a lába közé.” 5.2.1.4. (57. o.) A kínokról készített tablón láthatunk háborús szörnyűségeket, preparátumokat, állatok nyúzását, magányos öregkort, családi traumákat: „Menekülés közben / kicsúszott a csecsemője / a kezéből, / a hegyi patakba, / és szétnyílt a feje.” 9.1.2.2. (83. o.) A kín misztériumaként elbeszélte létezés körülhatárolásában helyet kap Jézus szenvedése is, jellegzetes motívumok (mint a szög, a kalapács és a fény) a keresztre feszítést idézik. „Hátrafeszített fejű: / a fény kampóján lóg / lebegve.” 8.9.2.3. (117. o.) A Piliinszky-hatás poétikailag is tetten érhető, a csend jelentéspotenciáljának kiaknázása, a rövid formák alkalmazása és a megszólaló kontúrjának eltörlése említhető hasonlóságként. A *Kunstkamera* darabjai a referenciális olvasás kioltásában érdekeltek, mondatokat, szavakat olvasunk, a megszólalóról és helyzetéről viszont alig

tudunk meg valamit, nehezen rendelhető hozzájuk valóságvonatkozás. Inkább motívumok szerint rendezhetők el a szövegek, az önkép problematikája a tükör és a tenger toposz által szervesül, de ilyenek a vágást, a test felnyitását poentírozó kés, zsillett visszatérő képei. Esterházy posztmodern gesztusára emlékeztető módon tűnik fel az írás ismétlődő motívuma: „A papírlap élére írta / életrajzát. / Egy fénykép élén / arcképe. / És eltűnt / a horizonton.” 8.2.3.5. (43. o.) Az írás, törlés és olvashatatlanság gondolatán keresztül a központi problémához, a nyelv teljesítőképességének kérdéséhez jutunk. A nyelvi elégtelenség miatt érzett kín konstans része a szenvedés-szilánkok megszólaltatásának. „Sebész-kés operál sebész-kést, / operáció operál operációt.” 5.8.3.6. (67. o.) „[...] A poharak sima pereme, / amely egyszerre volt pohár és perem. / Az étkezőasztalnak álcázott / étkezőasztal, amely egyúttal / étkezőasztal volt.” 8.5.1.5. (92. o.)

A kötet nyelvi működés módjának feltűnően gyakori eleme a retorikai és grammatikai jelentés ütköztetése, kijátszása egymás ellen. Meghökentővé válnak a kifejezések, ha a megszokott szituációból kimetszve találkozunk velük. „Ütött gerincű, megerőszkolt kutya. / Ő egy ember.” 8.5.1.2. (91. o.) „Meztelen, forró szívvel / dörzsölte az érdes szürke falat / átlátszó üveggé.” 7.7.3.1. (80. o.) Mindez szintén levezethető a kötet elején lévő mottóból, amely ugyanis egy Berzsenyi-idézet: „A szent poézis néma hattyú, / S hallgat örökre hideg vizekben.” Az *igazi poézis* dicséretéből származó sorok átkontextualizálódnak, és a szó szerinti olvasatuk integrálódik Németh költészetébe, a jelentés ebben az esetben egy hattyú vízbefúlása. A mottót tropikusan értelmezve a tematikára tett utalásként foghatjuk föl, a líra tárgyát képező kín kimondása ugyanis nem jár esztétikai feloldozással.

A *Kunstkamera* emberképe poszthumán-
nak nevezhető, amit egyrészt az emberi
kondíciók gépiesített megjelenítése mutat.
A szülésről ilyen definíciót is olvashatunk:
„Szülés: / a magzatról leszerelik, / letisztít-
ják, / letépi az anyát.” 6.2.3.2. (126. o.),
de a technicizálás mellett a csonkolás,
darabolás is része a poszthumán szem-
léletnek, hiszen az emberi testet mint in-
tegráns egészt megszűnteti. Az emberi
alakok dezantropomorfizációjával párhuz-
amosan a tárgyak és természeti elemek
folyton antropomorfizálódnak: „Egy kádat
varrtak emberbőrbe, / szappant egyensú-
lyozott a homlokán, / sosem mosakodott,
rettegett.” 7.2.2.8. (40. o.) A poszthumán
jellegét fokozza, hogy nem az ember(i)
lesz a mérték, a perspektíva torzul, és a
nem-emberi felé tolódik: „Rovarszemmel
csak bomló test. / Beleszögelve a fénybe.”
7.9.6.7. (107. o.), amely szintén Krisztus
halálát idézi.

Az esztétikai provokáción, a követhetősé-
gen és a felfejthetőségen túl a logika ellen
is elbarikádozza magát ez a poétika, ezt
jól demonstrálja az a tény, hogy a könyv-

ben nincs semmilyen magyarázó jellegű
mellékszöveg, sem rövid fülszöveg, sem
tartalomjegyzék. A logikával szembeni
fenntartásnak szemléletes példái az ál-
talam sakk-versekként jelölt szövegek. A
szövegek átalakítják a logikai játékként
apoztrofálható sakk szabályait, összetevőit
pedig, mint a bábuk, a játékosok, vagy
a nyugodt helyszín, eltörlik: „Fehér bábuk
a lábujjakban, / fekete bábuk a kéz ujjai-
ban. / Vezéráldozat a szívtájékon. / Örökös
sakk.” 7.8.3.7. (35. o.) Retorikai szinten a
költői szintér átalakítását célzó állásfoga-
lásként is értelmezhetjük a sorokat.

Németh Zoltán új kötete következetesen
viszonyul az életmű eddigi kötetéhez, hi-
szen ismét a testi tapasztalatok megszólít-
hatósága, nyelvre bírása érdekli, kitartóan
keresi a nyelv határait. A *Kunstkamera* bá-
tor lépés, amely Németh korábbi poétiká-
ját is mérlegre helyezi. A néhol gyengébb
színvonal is tudatos döntésnek, a kísérlet
részének tűnik, mely akár a költészet ön-
felszámolásához, destruálásához vezet.
Így lesz a *Kunstkamera* szikár leltár a kí-
nokról.

(Németh Zoltán: *Kunstkamera*. Pesti Kalligram Könyvkiadó, Budapest, 2014. ISBN 978-80-8101-825-1)

Vitéz Ferenc

A rabság tanulsága

Az 1848–49-es szabadságharcban lelkész és író minőségében egyaránt tevékenyen részt vevő, majd ezért a megtorlás idején halálra ítélt Könyves Tóth Mihály alakját és sorsát mutatja be Tóth-Máthé Miklós *Kossuth papja* címmel írt új, történelmi tárgyú kisregényében. Ez a könyv szervesen kapcsolódik a szerző hitharcos életutakat földolgozó írásainak szép sorozatához. Tóth-Máthé egyébként nemcsak a nagy reformátorok emlékkörzéséhez járult hozzá, hanem a katolikus, kis híján papává választott Bakócz Tamás drámáját is megírta. Méliusz Juhász Péterről drámát (*Méliusz*) és regényt is írt (*Isten trombitája*) csakúgy, mint a bibliafordító Károli Gáspárról (*Én, Károli Gáspár – monodráma; „Megszámálta futásodat”*); kisregényt jelentetett meg Szenci Molnár Albertről (*Élet zsoltárhangra*) és Ráday Pálról (*A szabadság nótáriusa*). További, bibliai témájú novellagyűjteményei szintén megjelentek (*Nábót szőlője, Életnek világsága, Őt kenyér és két hal*); s a *Kossuth papja* után azonnal elkezdett dolgozni az *Őseim a prédikátorok* című verses-novellás válogatásán.

A 2013 karácsonyára megjelent kisregénye (amely Tóth-Máthé Miklós harminchatodik könyve) a Kossuth papjának nevezett és a debreceni főtéren álló Kossuth-szoborcsoporton is látható Könyves Tóth Mihály életének egy meghatározó időszakát mutatja be: narratív keretként az író a prédikátor szabadságharc elbukása utáni

letartóztatását és várfogságban eltöltött éveit választotta. (Könyves Tóthot előbb valóban halálra ítélték, majd büntetését várfogságra enyhítették, szabadulása után végül igen szép kort élt meg, hiszen 85 évesen, 1895 februárjában távozott az élők sorából.)

Egészen pontosan az 1849. augusztus 2-ai debreceni csata idejébe csöppenünk a kisregény felütésekor, amikor is Nagysándor József tábornok seregét valósággal összeroppantotta a hatszoros orosz túlerő. Ez volt az a pillanat, amikor már meg lehetett érezni a véget. „Ez a Debrecen, melyet Kossuth Lajos a szabadság őrvárosának nevezett, mától kezdve akár láncokat is verethet magára, mert a szabadságot futni hagyta” – mondja a prédikátor, a Vár utcai parókiáról a Nagytemplom felé igyekezve, s hozzátéve, hogy amit mondott, az nemcsak erre a városra vonatkozik, de az egész honra is. Az elkövetkező napokban az özvegy apa szerepében is előttünk álló lelkész felkészül a büntetésére, nem hajlandó megalkuvásra, hite szerinti cselekedetinek megtagadására.

De vajon mi is volt Könyves Tóth Mihály bűne? – Tanulmányai végeztével a Kollégium köztanítója lett előbb, majd fél éves külföldi tanulmányútja után szószéket kapott Debrecenben. A szabadságharc kitörésekor lelkesítő beszédei, buzdító prédikációi hatására tömegesen álltak be a debreceni fiatalok a honvédseregbe, sőt,

a frontra induló csapatoknál tábori lelkészi szerepet is vállalt. A népnyelv nemcsak „Kossuth papjaként” emlegette őt, hanem „aranszajú papként” is. Meg kellett volna tehát bánnia és elítélnie „lázító beszédeit, írásait, melyekkel több kárt okozott öfelségének és azoknak, akik hozzá hűségesek maradtak, még egy hadseregnél is”. Az Istennek azonban sem emberként, sem papként nem hazudhat. [Vagy miként a regénybeli Baththyány mondta:] Mert a testet ugyan megölkhetik, de a lelket nem tudják térdre kényszeríteni.”

Könyves Tóth a fogságból végül 1856 tavaszán amnesztiával szabadult, azonban eltöltötték őt a lelkészi és tanári állásától is, ezért a Debreceni Kollégium főiskolája és a debreceni egyházközség számvivői feladatait végezte, 1859-től pedig a püspöki iroda vezetőjeként dolgozott. (1863-ban karcagi lelkész lett és heves-nagykunsági esperes, 1871 nyarán újra Debrecenbe hívták lelkésznek.) Ez az igen gazdag és kalandos, változatos életpálya bizony, egy egész nagyregény (a főhős sorsán keresztül az egész korszak ábrázolására alkalmas műalkotás) alapanyaga lehetett volna. Tóth-Máthé Miklós azonban nem véletlenül választotta azt az időszakot, amikor hőségnek (akivel a szerző maga is sorsközösséget vállalt – konkrét életrajzi párhuzam a feleség elvesztése, a magára maradt apa szerepe) szembe kellett néznie a szabadsághiánnyal. Éppen ezért zajlanak az események legalább olyan intenzitással a lelki síkon, mint a fizikai valóságban. Ezt a lelki történelmi sikot lehetett volna akár még tovább mélyíteni, a szereplők intenzívebb pszichológiai rajzát adni. A börtönből visszatekintve nemcsak a szabadságharc eseményeire tekintve vissza, hanem az egyéni élet fordulót szintén felidézve, lélektanilag is árnyalva a szabadság és rabság különböző egzisztenciális formáit.

Az *Epilógus*ban olvassuk Könyves Tóth Mihálynak a szabadulása előtti éjszakán mondott szavait, mikor a rabok még nem tudták, hogy milyen nap virrad rájuk: „Az ember mindent kibír [...], azt is, amiről ezt el sem tudta volna képzelni.” S vigasztalást nyújtva a többi ember számára, kicsit maguk is vigasztalást nyertek. A papnak és tanárnak bárhol lehetnek feladatai. Ez a mindent-kibírás, a vigasztaláskényszer, a szabadságillúzió (az álmok és a hit szabadsága) vagy a feladathűség ugyan megjelenik, a kisregény azonban szűk keretnek bizonyult e vonások karakteres kidolgozásához. Megkapjuk azonban mindazt, amit a választott forma (kisregénnyé kerekedő elbeszélés) megenged az írónak.

Mindenesetre a Károli Gáspár-, Kölcsey- és Holló László-díjas alkotó ismét nagy és nemes írói tettet hajtott végre, amikor fölmutatta az utókornak a szabadságharc egyik fontos mellékszereplőjét, számot és példát adva egyúttal az emberség nagyságáról. A kiadói előszó ekképp méltatja a művet, amely a *Kálvin Kiadó* 2012-ben kiírt szerzői pályázatának egyik díjnyertes alkotásaként jelent meg: „Nem ismeretterjesztő vagy történelemkönyvet tartunk a kezünkben, hanem – természetesen történelmi forrásokon alapuló – kisregényt. A szerző első pillantásra talán meglepő szemszöveget választott elbeszéléséhez, de éppen ez által hozza különösen is közel a mai olvasóhoz nagyon is emberléptékű 'hőségnek' alakját: nem a szabadságharc dicsőséges, hősi mozzanatait, felemelő pillanatait ragadja meg, nem a lelkesítő beszédeket mondó szónokot láthatjuk a csillogó szemű, szabadságért és hazáért élni és halni kész tömegek körében. [...] Árulás, csalódás, kétség, igazságtalanság, rabság, gyász, reménytelenség, és a mindezek ellenére pislákoló és újjáéledő hűség, reménység, a szükséges és lehetséges folytatás meghatározó témái az elbeszélésnek.”

Tóth-Máthé regényhőse a puskánál és kardnál is nagyobb erőt kapott az ígérel való hazaszerető küzdelemhez. A bitófa árnyékában sem kért kegyelmet, példázva a magyarságért és a hitért való helytállás

nagyszerűségét. S a rabság tanulságaként átélte, megértette, hirdette: a hűség és a remény, a hit képes emberré tenni az embert. A kisregényből játékfilm készül, a Debrecen Televízió 2014 őszén kezdte a forgatást.

(Tóth-Máthé Miklós: Kossuth papja. Regény Könyves Tóth Mihályról. Kálvin Kiadó, Budapest, 2013. ISBN 978-963-558-234-1)

*Kása Dávid: Női portré
– kívül kerestelek szépség, és te belül voltál –*

Pusztay János

A végek dicsérete

Előhang

Hársfaillatú utcák, repkénybefutotta házak, a Rákócziak vára, komótos folyó, ragyogó szellemi múlt – a Bodrog-parti Athén. Tán csak hangulat, talán csak csupa közhely, de igaz. Egykoron Comenius járta utcáit, a schola professzorai, határainkon túl is jól ismert jeles emberek. Kegyetlen volt hozzá az újkori sors, elszakítva a virágzó hátország, perifériára taszítva a város. Még megvan-nak a hársfaillatú utcák, a repkénybefutotta házak, a Rákócziak vára, a komótos folyó, de megvan-e még a ragyogó szellem?

Látom, érzem nyomait. Lassan öt éve már, hogy 2010 októberében részt vettem a *Zempléni Múzsza* fennállásának 10. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen. Az ország másik végéből idecsöppent látogatóként erősen megfogott és meghatott a pataki, a zempléni szellem kisugárzása, a kis hazáért való tenni akarás, az egymásra figyelés, az összetartozás. S mindez a kultúra jegyében.

Azóta tudatosabban figyelem, lüktet-e még a pataki szív, képes-e ragyogni a pataki szellem. Figyelem, mert a végeknek közös a sorsa, s én is a végekről, a Patak felől nézve talán irigyelt végekről jövök. Mint ahogy onnan jött Keresztury Dezső is: „*Van egy régi dunántuli / s felső-vidéki szép szövetség: / szegénylegények s főuri / sarjak egyként erősítették: / volt Csurgó és Sáros-patak, / Keszthely Széphalmot várta csak, / hogy okosságuk egyesítsék. / Legyen ma is / jó, ne hamis / magyar érdekegyesítés!*”

Közös a sorsunk. Huszonéve már, hogy én is – újra – a szűkebb pátriát jelentő végeken élek és dolgozom. Mert ott is lehet, sőt, kell élni és dolgozni. A végeken élni azt jelenti, lemondunk arról, hogy az élet sűrűjében legyünk. Ám a végeken élni az alkotó ember számára egyszersmind kihívás, lehetőség az elmélyült munkára. S a törekvő ember megteremtheti a végeken is a maga területén az élet sűrűjét.

Hársfaillatú utcák, repkénybefutotta házak... Messziről – Illyéssel szólva: magasról – nézve ilyen nekem Patak, tele romantikus képzetekkel, a fényes múlttal, az abból idealizált állapottal, s nem veszem észre a – szellemi és fizikai – kátyúkat, amelyek tengely- és hittörően képesek visszarántani a valóságba.

Így gondolkodom, s talán valamennyien így gondolunk a nagy hazáról is, ha külföldön vagyunk. A vágyak színes képei elnyomják a szürke valóságot, megszépülnek viszonyaink, s az itthon sokszor méltán leszólt haza a távolból megszépülve könnyet is csal a szembe. Szükségünk van ideákra, az idealizált valóságra is szükségünk van, hogy tudjunk a belőle fakadó hitből, erőből építkezni.

Megvan-e ez a hit, megvan-e ez az erő? Aki távol él, abban talán megvan, mert nem húzza-rántja vissza a napi küszködés, a sok apró öröm és a még több súlyos gond, ami elhomályosítja a látást, ami nem engedni szabadon szárnyalni a szellemet.

A kis hazák

A nagy haza sok kis hazából áll. A végeken a kis hazák – amputált és rosszul összenőtt-összenövesztett megyék. A több részre szakadt országban, ahol a központ és a periféria egymástól beláthatatlan messzeségben van, a kis hazák esélye az önszerveződés. Nem a mannavárás. A kis hazákat szellemi központok köré kell szervezni. A múlt dicsőségéből élő, ma már gyakran tetszhalott intézmények feltámasztásával, a sok kis haza szellemi központjainak újraélesztésével.

Minden tíz falu építsen... – Minden kis haza építse meg a művelődés, a tudás templomait, s ahol azok már megvannak, tartsa meg őket, hogy szolgálhassák a kis hazát. A kis hazák körei, a kis közösségek kezdeményezései előbb-utóbb összeérnek. Az állam a sok helyi érdek és érték eredője. S ne feledjük, végek nélkül nincs központ sem.

A periféria esélye éppen abban van, ami eddig a hátránya volt: a központtól távoli határmentiségben. A határon átnyúló kapcsolatok lehetőséget kínálnak a gazdaságban épp úgy, mint az oktatásban és a kultúrában. Ezáltal felértékelődik a kis haza, erősödik önbecsülése, s hozzájárul a nemzetek, országok, egyszersmind az elszakított nemzetrészek közötti kapcsolatok nem csupán deklarált, hanem tényleges erősítéséhez.

Egyre-másra jelennek meg a helyi pénzek, a helyi összefogás materializálódó jeleként. Sok helyi pénzre van szükség – esetleg csak átvitt értelemben, sok helyi értékre – a kultúrában, a művelődésben, s ez ki fog hatni a gazdaságra is. Az összefüggés fordítva nem biztos, hogy igaz.

A szolgálat

Megvan-e a szolgálatba vetett hit, megvan-e a szolgálathoz szükséges erő?

Nem szavakban, mert azokban bővelkedünk, de elképzelésekben és főként tettekben. Az értelmiségre, a helyiekre és az elvándoroltakra, akik oly büszkék pataki gyökereikre vár a feladat. Nem az ösztetákolt megye távoli székhelye, nem a főiskola kinevezett anyaintézménye fogja megoldani a zempléni gondokat. A kezdeményezésnek helyben kell megszületnie, s azt helyben is kell – minden mozgítható szellemi és anyagi erő összefogásával – megoldani.

A feladat a helyzetfelméréssel kezdődik. A zempléni kis haza súlyos gondja a kilátástalanság vagy annak érzése, a cigánykérdés, a nagyfokú elvándorlás, a passzivitás. Mit tesz a szellemi központ e gondok megszüntetéséért? Vannak-e olyan programok, amelyek csábító perspektívát kínálnak a fiataloknak, az értelmiségnek, az elitnek? Mert csak az elit képes megteremteni a felemelkedés szellemi és – közvetve – anyagi kereteit. Vannak-e olyan programok, amelyek megoldhatják a létszámában egyre gyarapodó cigányság társadalmi integrációját?

A keretek elvileg megvannak. Hogy milyen tartalommal lehet őket megtölteni, arra itt teszünk javaslatot. Nem biztos, hogy ez az egyedül üdvözítő megoldás, de talán jó lehetőség arra, hogy felelősök, érintettek, a kis hazáért aggódó és azért tenni akaró és képes szellemek elgondolkodjanak.

A javaslat

Sárospatak városának és felsőoktatási intézményeinek hagyományai, az egész magyar szellemi életben betöltött s a régió határain túllépő szerepe kell, hogy kötelezzen bennünket arra, hogy a múlthoz méltó jövőt biztosítani képes építő javaslatot dolgozzunk ki és terjesszünk a döntéshozók elé a sárospataki felsőoktatás megmentése érdekében.

A. Szervezeti keret

Cél: a jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola részét képező Tanítóképző önálló, Comenius Főiskola néven működő állami felsőoktatási intézmény újbóli létrehozása. Ha másképp nem, kísérleti jelleggel kell (újra) megalapítani és új szakmai alapokra helyezni a Comenius Főiskolát.

B. Tartalmi kérdések

Az intézménynek mindenekelőtt az országhatárokon átnyúló régió igényeit kell kiszolgálnia, továbbá országos és nemzetközi vonatkozásban a régió jellegzetességeiből fakadó általános érvényű és egyedi kérdéseit ismerő szakembereket kell Magyarország és – nemzetközi együttműködésben – a környező országok számára képeznie. Merőben át kell alakítani, s a – határon átnyúló – régió szükségleteihez kell igazítani az új Comenius Főiskola szakmai kínálatát. Néhány példa:

1) Megmarad az óvó- és tanítóképzés; kibővítve kisebbségi elemekkel.

2) Gyakorlati romológia – a szűkebb térség, de Kelet-Szlovákia és Kárpátalja számára is: cigány fiatalok felkészítése a főiskolai diploma megszerzésére; cigány pedagógusok képzése; cigányügyi szociális munkások képzése; cigányügyi hivatalnokok képzése; cigány nyelv és kultúra oktatása; romológiai – szociológiai/nyelvi/kulturális – kutatások.

3) Areális/regionális tanulmányok címen oktatási és kutatási program – kihasználva Sárospatak kedvező földrajzi fekvését: határon túli magyarok kérdésköre; magyarországi nemzetiségek és vallási kisebbségek (pl. ruszinok, görögkatolikusok); Közép-Európa-tanulmányok (V4-program + Kárpátalja, Erdély); a régió nyelveinek (szlovák, ruszin, ukrán, román, cigány, valamint magyar mint idegen nyelv) és kultúráinak tanítása – akár videokonferencia-módszerrel (eh-

hez a módszertani-technikai feltételek ki vannak dolgozva).

4) A Református Kollégiummal szakmailag együttműködve új szakpárok kialakítása, például: szociális munkás – hitoktató; nemzetiségi/kisebbségi pedagógus – hitoktató.

5) Helyi képzési igények kielégítése: felfelsőfokú képzés a helyi igényeknek megfelelően; különböző szintű továbbképzések a helyi igényeknek megfelelően; tudományos-ismeretterjesztő tevékenység.

Az új tartalom meghatározza az intézmény belső szerkezetét is. Feladva a jelenlegi struktúrát az új programnak megfelelően kell kialakítani az intézmény oktatási egységeit (karok/intézetek/tanszékek).

C. Nemzetközi kapcsolatok kialakítása

Valamennyi, de főképpen az 1-3. program esetén javasolható. Elsősorban a régió országainak (Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna, Románia) felsőoktatási intézményeivel kell felvenni a kapcsolatot és azt tényleges tartalommal megtölteni (közös /joint degree/ képzések, közös oktatási modulok kialakítása; közös kutatások; hallgató- és oktatócsere). Ki kell használni a Visegrádi Alap nyújtotta lehetőségeket. A képzés során a virtuális mobilitás megvalósítása másutt már bevált videokonferencia-módszerrel.

Zárszó gyanánt

Ahogy Széphalom Kazinczy által az ország egyik szellemi központjává vált, úgy válhatna Patak – újra – egy határon átnyúló régió szellemi központjává, egyszer mind országos jelentőségűvé azért, hogy magas szinten elégít ki hazai és nemzetközi igényeket.

Hársfaillatú utcák, repkénybefutotta házak, a Rákócziak vára, komótos folyó, ragyogó szellemi múlt, s fényes jövő – az új Bodrog-parti Athén.

A Zempléni Múzsza 2014. évi XIV. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

Tudomány és társadalom

- Balázsi Károly: Hemingway – Baktay – Kós, avagy olvasni jó (3/5–16)
 Benke István: Finkey József bányamérnök emlékezete (3/48–51)
 Bolvári-Takács Gábor: Kísérlet pataki diákszövetség létrehozására, 1917 (2/26–36)
 Csorba Dávid: Debreceni Ember Pál könyvtára (3/33–47)
 Egey Emese: Nem mind szlovák, ami tót (1/15–18)
 Éles Csaba: A természeti és a társadalmi esztétikum példakörei Eötvös József életművében (1/5–14)
 Jakó János – Karasszon Dénes: A sárospataki iskolakórház és a 20. század kiemelkedő iskolaorvosa, Jakó János (2/19–25)
 Kamarás István: Lelkipásztorkodás a református egyházközösségekben (1/19–37)
 Karlowits-Juhász Orchidea: Pedro Arrupe és a „másokért élő ember” eszménye (4/5–11)
 Kovács Áron: Fáy András pataki diákévei (4/36–39)
 Kövér Laura: A koreai családmodell változása a 20. században (3/17–32)
 Paládi-Kovács Attila: Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia (2/5–11)
 Péterfi Ferenc: A közösségi akarat esélyeiről (4/12–16)
 Pusztay János: Tudásalapú társadalom – alulról építve (1/38–41)
 Szabadfalvi József: Pauler Tivadar, az észjogtudomány utolsó nagy alakja (2/12–18)
 Takács Béla: Református temetőink fejfáinak esztétikája (4/17–35)

Művészet

- A koreográfus. Vörös Nóra interjúja Román Sándorral (1/42–46)
 Bolvári-Takács Gábor: A kaposvári színház a kultúrpolitika sodrában (3/72–74)
 Bolvári-Takács Gábor: A nyilvános táncoktatás szabályozásának kialakulása (1896–1925) (4/40–50)
 Bordás István: Mai nagybányaiak – válogatás nagybányai magyar képzőművészek alkotásaiból. (Kiállítás Sárospatakon) (4/51–52)
 Egy „sűrű” fotós. Interjú Nagy Károly Zsolt antropológus fotográfussal (készítette: Földy-Molnár Lilla) (3/52–60)
 Fodor Csaba: Nagy Frigyes és a porosz udvari zenei élet (1/55–60)
 Gupcsó Ágnes: Egressy Béni, az „ember és magyar”. Emléksorok a zeneszerző születésének kétszázadik évfordulójára (2/37–39)
 Hollerung Gábor: A közönségnevelés pedagógiai és művészeti összefüggései. Komolyzenei tapasztalatok és távlatok (2/53–58)

Kelemen Judit: Művészeti nevelés a sárospataki főiskolán (4/61–63)
Kolozsi László: Szálkák – Marczi Mariann lemezéről (1/65–66)
Laczkóné Pálfi Alojzia: Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteményének* hatása a zenei nevelésre (1/61–64)
László Erzsébet: Seres János festőművész emlékezete (2/40–42)
Ónodi Béla: Molnár István expresszionista, avantgárd korszaka (3/67–71)
Vitéz Ferenc: Bertha Zoltán centenáriumi kiállítása Sárospatakon (2/59–62)

Szépirodalom

Bakonyi Péter: Öregnek nem jó (4/80)
Balázs Ildikó: Una corda (2/78–80)
Balázs Zoltán: Az álmatlan ember (1/72–75)
Borbély András: Egy fénykép árnyéka (3/89)
Borbély András: Léthe (3/86–88)
Borbély András: Madár és szél (3/90–91)
Borda Réka: A hitetlenség megkísértése (1/76)
Borda Réka: Közös déd (1/77)
Csontos Márta: Látáskárosult (4/78)
Evellei Kata: Üdvözlég (2/65–67)
Evellei Kata: Vonzáskörzet (2/68)
Falussy Móric: Utánézés (Miskolc – Budapest) (2/69–73)
Fischer Botond: 1962 (3/84–85)
Győrfi Kata: az ágyhoz képest (4/66)
Halmi Tibor: Haiku-füzér „keletről” (*egy ismeretlen kismester munkái*) (1/80–81)
Hartay Csaba: Éji kikérdezés (2/76)
Hartay Csaba: Értünk jönnek (2/77)
Jász Attila: Átiratok (3/75–76)
Juhász Máriaó: Alaprajz (4/76)
Juhász Máriaó: Három rövid tautológia (4/77)
Kántor Zsolt: A pillanat tekintete (3/80)
Kerber Balázs: Azt hittem, (1/70)
Kerber Balázs: Összenevettünk, (1/71)
Komor Zoltán: Dugiültetvény (3/82)
Komor Zoltán: Egy kapcsolat hajtásvonalára (3/81)
Komor Zoltán: Régi trükk (3/83)
Láng Orsolya: Álljon itt (4/65)
Láng Orsolya: Szegedi széljegyzet (4/64)
Molnár Illés: Fuga (1/68)
Molnár Illés: Noé (1/69)
Molnár Illés: Történet nélküli történet (1/67)
Papp Dénes: Hazatérés (3/77–79)
Papp Sándor: Főzés (1/78)
Papp Sándor: Koordináta (1/79)
Polák Péter: a főút üres (4/74)
Polák Péter: fiastyúk (4/75)

- Sepsi László: Zsákosember (4/67–73)
 Somoskői Beáta: Egy isten elmúlása. *Itt. Minden. Ezentúl.* (1/82–83)
 Szeles Judit: Nyár (2/81–85)
 Toroczkay András: Viasz I. (2/74)
 Toroczkay András: Viasz II. (2/75)
 Vadász János: Óév – újév (4/79)
 Závada Péter: Milyen hideg lehet (2/63)
 Závada Péter: Mintha két irányból (2/64)

Szemle

- Bába Szilvia: Magyarak lenni „idegen csillagok alatt” (3/100–102)
 Beck Mihály: Kiss Árpád, a fizikai kémia professzora. Emléksorok születésének 125. évfordulójára (3/92–93)
 Bihary Gábor: Esztétikai provokáció (4/89–91)
 Bolvári-Takács Gábor: Történetírás és szemléletformálás. Száz éve született Makkai László (1/87–89)
 Fittler Katalin: Vásáry Tamás üzenetei (2/98–100)
 Földy-Molnár Lilla: Károlyi Gáspár nyomában (3/97–99)
 Karasszon Dénes: Derzsy Domokos, az állatorvostan kutatója. Emlékezés születésének centenáriumán (4/82–85)
 Koncz Péter: Más lesz a tavasz? Rachel Carson emlékezete (4/86–88)
 Kováts Dániel: Móricz Zsigmond novellái a református papságról (2/86–88)
 Lovas Anett Csilla: Saját hangok (1/90–92)
 Lukács Barbara: Látomás és újjászületés (1/93–95)
 Máriás József: Újraolvasott esszék Ady Endrétől (2/92–95)
 Molnár Márton: Kierkegaard hatása Koncz Sándor és Hamvas Béla életművére (3/94–96)
 Paczolay Péter: Alaptörvény a mérlegen (1/84–86)
 Papp Máté: Haza a mélyben (2/96–97)
 Pusztay János: A végek dicsérete (4/95–97)
 Tusnády László: Csillagok a máglyán (2/89–91)
 Ugrai János: Szemünk előtt gördülő történelem (96–100)
 Vitéz Ferenc: A rabság tanulsága (4/92–94)

Egyéb

- A *Zempléni Múzsza* 2014. évi XIV. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (4/98–100)
 Lapunk Tanácsadó Testületének új tagjai (Hoppál Mihály, Marczi Mariann, Nyíri Péter, Pocsainé Eperjesi Eszter) (1/2)
 Számunk szerzői (1/101; 2/101; 3/103; 4/101)
Illusztrációk: Mai nagybányai magyar képzőművészek (4), Nagy Károly Zsolt (2), Román Sándor koreográfiái (1), Seres János (3)

(Az egyes tételek után zárójelben az évfolyamon belüli lapszám/kezdő–záró oldalszám, az illusztrációknál csak a lapszám olvasható. A tartalomjegyzéket összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*)

Számunk szerzői

Bakonyi Péter 1949-ben született Debrecenben. Író, újságíró, dramaturg.

Bihary Gábor 1989-ben született Vásárosnaményban. Magyar szakos bölcseész, az Alföld Stúdió kritikai műhely tagja.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Bordás István 1965-ben született Miskolcon. Tanár, művelődésszervező, kulturális szakértő, a Sárospataki Képtár munkatársa, a *Zempléni Múzsza* lapigazgatója.

Csontos Márta 1951-ben született Győrben. Gimnáziumi tanár, költő, író, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának PhD-hallgatója

Gyórfi Kata 1992-ben született Bukarestben. Költő.

Juhász Mária 1992-ben született Nyíregyházán. A Debreceni Egyetem magyar-filozófia szakos hallgatója.

Karasszon Dénes DSc 1925-ben született Budapesten. Állatorvos- és orvostörténész, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tb. elnöke, c. egyetemi tanár.

Karlowits-Juhász Orchidea 1975-ben született Miskolcon. Pedagógus, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegéde, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán doktorjelölt.

Kelemen Judit DLA 1966-ban született Hatvanban. Zenepedagógus, az egri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar főiskolai docense, dékán (Sárospatak).

Koncz Péter 1982-ben született Budapesten. Biológus, az MTA – Szent István Egyetem Növényökológiai Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa (Gödöllő), a Szent István Egyetem PhD-hallgatója.

Kovács Áron PhD 1985-ben született Sátoraljaújhelyben. Történész, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának könyvtárosa.

Láng Orsolya 1987-ben született Szatmárnémetiben. Költő, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem animáció szakos mesterképzős hallgatója.

Péterfi Ferenc 1951-ben született Budapesten. Közösségfejlesztő, a Nemzeti Művelődési Intézet osztályvezetője, a Közösségfejlesztők Egyesületének elnöke.

Polák Péter 1995-ben született Miskolcon. Költő.

Pusztay János CSc 1948-ban született Szombathelyen. Nyelvész, a Nyugat-magyarországi Egyetem Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Karának emeritus professzora (Szombathely), a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának egyetemi tanára.

Sepsi László 1985-ben született Szolnokon. Író, kritikus, a *Prizma* folyóirat szerkesztője.

Takács Béla CSc (Sárospatak, 1930 – Debrecen, 1997). Református lelkész, néprajzkutató, művészettörténész, a sárospataki, majd a debreceni Református Kollégium múzeumának igazgatója.

Vadász János 1951-ben született Budapesten. Politikus, társadalomkutató, költő.

Vitéz Ferenc PhD 1965-ben született Kisvárdán. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem intézetvezető főiskolai docense, a *Néző* • *Pont* folyóirat írója, szerkesztője, kiadója.

Les Pál: Nagybányai részlet IV.